

Geliş Tarihi : 05.08.2024
Kabul Tarihi : 14.10.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1528481>

Öztaş, S. & Şentürk, B. (2024). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı ilk isyan: Nasturi İsyanı. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(24), 316-334. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1528481>

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NE KARŞI İLK İSYAN: NASTURİ İSYANI

Sezai ÖZTAŞ¹, Burcu ŞENTÜRK²

ÖZ

Tarihin her döneminde güçlü devletlerden biri olan Osmanlı Devleti, her zaman yabancı devletler tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde ise yabancı devletler, elde kalan toprakları da parçalama düşüncesi içerisinde girmiş, Sevr Antlaşması'nı devlete dayatarak adeta devletin ölüm kağıdını eline vermişlerdir. Yapılan konferanslarda da devleti parçalayıp dağıtma düşüncesinde olduklarını bir kez daha su yüzüne çıkarmışlardır. Konu itibari ile yabancı devletlerin planlayıp, teşvik edip aynı zamanda da yardımda buldukları isyanlar, devleti yıkmak ya da en azından devlet içerisinde karışıklıklar çıkmasının ve bunun sonucunda ise devletin iç işlerine müdahalede bulunulabilmesinin kapısını aralayan sağlam bir dayanak olarak gözükmektedir. Bunu devreye sokacak olan en önemli ülke de İngiltere olmuştur. İngiltere diğer devletlerin desteğini alarak bu aşamada başrol oynamıştır. İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda Musul bölgesinin zengin petrol kaynaklarını elde tutmak, Osmanlı Devleti'ni bir sömürge haline getirmek düşüncesinde emperyalist politikalarına hizmet etmek için, bölgede Osmanlı Devleti himayesi altında Hakkâri'de yaşayan Nasturi adı verilen Hristiyan topluluk üzerinden bu işe başlamıştır. Nasturileri bağımsız bir devlet kurma hayali ile oyalayıp, aslında onları kendi çıkarları için kullanmıştır. Buna yönelik olarak da Nasturiler, Osmanlı Devleti döneminde 1915 Nasturi İsyanı'nı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde ise, 1924 Nasturi İsyanı'nı başlatmıştır. İşler ilk bakışta planladığı gibi gitmiş olsa da gerek Osmanlı Devleti dönemindeki gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti dönemindeki bu isyanlar kısa sürede bastırılabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nasturi, isyan, İngiltere, Musul, Hakkâri

¹ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, sezaioztas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1742-4200>

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, burcuenturk034@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3201-5058>

Date Received : 05.08.2024

Date Accepted : 14.10.2024

 <https://doi.org/10.20304/humanitas.1528481>

Öztaş, S. & Şentürk, B. (2024). The first rebellion against the Republic of Turkey: Nestorian Revolt. *HUMANITAS - Journal of Social Sciences*, 12(24), 316-334. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1528481>

THE FIRST REBELLION AGAINST THE REPUBLIC OF TURKEY: NESTORIAN REVOLT

Sezai ÖZTAŞ³, Burcu ŞENTÜRK⁴

ABSTRACT

The Ottoman Empire, which had always been a powerful state throughout history, was often perceived as a threat by foreign powers. During the period of decline of the Ottoman Empire, however, foreign states sought to seize the remaining territories by imposing the Treaty of Sèvres, which symbolized the death warrant of the empire. These foreign powers revealed their intentions to dismantle the state in various subsequent conferences. Rebellions, which were planned, encouraged, and even supported by foreign powers, served as a solid pretext for destabilizing the state, potentially allowing for intervention in its internal affairs. The leading country in this strategy was the United Kingdom. With the support of other countries, the United Kingdom played a key role in this period. Driven by its imperialist agenda to control the rich oil resources of the Mosul region and transform the Ottoman Empire into a colony, the UK began to manipulate a Christian community in Hakkari, known as the Nestorians, who were under Ottoman rule. The British stalled the Nestorians with the dream of establishing an independent state but ultimately used them for their interests. In return for this strategy, the Nestorians launched the 1915 Nestorian Rebellion during the Ottoman period, followed by the 1924 Nestorian Rebellion during the Republic of Turkey. Although things seemed to go according to plan initially, these rebellions during both the Ottoman and Republican periods were swiftly suppressed.

Keywords: Nestorian, rebellion, The United Kingdom, Mosul, Hakkâri.

³ Assoc. Prof. Dr., Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty Of Faculty of Arts and Sciences, sezaioztas@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1742-4200>

⁴ Graduate Student, Tekirdağ Namık Kemal University, Institu of Social Sciences, burcuserenturk034@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3201-5058>

Giriş

Fırat ve Dicle nehirlerinin bulunduğu Mezopotamya olarak bilinen bölge tarih boyunca birçok medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. Çeşitli din, ırk, mezhep ve inanç da bölgede yoğun bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Asurlar, Elamlar ve Akadlar bu coğrafyada yaşayan topluluklar olarak bilinmektedir. Aynı şekilde ortaya çıkan bir diğer topluluk ise Süryaniler olmuştur. Süryaniler ilk olarak tek bir kilise etrafında toplanmış olsalar da Antakya Süryani Kilisesi kurulduktan sonra Hristiyanlar arasında birtakım fikir ayrılıkları baş göstermiştir (Bayburt, 2010a, s. 2). Hz. İsa'nın kişiliği hakkında İstanbul patriği Nestorios (Nastur)'un aykırı fikirleri onun aforoz edilmesine neden olmuş (Anzerlioğlu, 1996, s. 1) ve ismini de kurucusundan alan Nasturilik ortaya çıkmıştır.

Nasturilik, bu inancın kurucusu Nastur'un öğretilerini ifade etmektedir. Nastur, 382'de Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinde, Germanikeia (Kahramanmaraş) şehrinde dünyaya gelmiştir. Eğitimini Antakya İlahiyat Okulu'nda tamamlamış, papaz ve vaiz olarak çalışmıştır. Güçlü bir hitabet diline de sahip olan Nastur, İstanbul Patriği Cicionos (Sisinyos)'un 427'de ölümünün ardından İstanbul Patrikhanesi'ne Patrik olarak atanmıştır (Albayrak, 1997, s. 72). Onun inancına göre Hz. İsa insan olarak dünyaya geldikten sonra, Tanrı sıfatını⁵ da kazanmıştır. Buna göre Hz. Meryem'e Tanrı doğuran (Theotokos) sıfatının verilemeyeceği, Tanrı doğmadığına göre O'nun haça gerilip acı çektiği ve öldükten sonra da dirildiğinin söylenemeyeceği inancı oluşmuştur (Yılmaz, 2015, s. 109). Bu inanç Orta Asya, Çin ve Hindistan'da yayılma ortamı bulmuştur (Albayrak, 1997, s. 72).

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin himayesine giren Nasturiler, Osmanlı Devleti hakimiyeti altına girmeden önce Bizanslılar ve Sasanilerden baskı ve zulüm görmüşlerdir. Bizans'tan farklı bir Hristiyan inancı benimsemeleri onların katliama uğramalarına da sebep olmuştur. Yaşadıkları toprakların Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi sonucunda huzur ortamı bulabilmişlerdir. Osmanlı idaresi altında millet sistemi çerçevesinde Nasturiler de diğer milletler gibi (Rum, Yahudi ve Ermeni) dini inançlarına müdahale edilmeden, özgürce ibadetlerini yerine getirebilmişlerdir (Bayburt, 2010b, s. 46-47). Nasturiler, yalnızca Osmanlı Devleti topraklarında değil, İran'ın birçok bölgesi ile İran Azerbaycanı'nda ve Urmiye yaylalarında hatta Urmiye şehir merkezinde de bulunmuşlardır. En yoğun oldukları bölge ise Hakkâri sancağı olup sancağın merkezi Çölemerik'te yaşamışlardır (Dinçel, 2019, s. 21-22). Nasturilerin Hakkâri'ye ne zaman geldikleri konusunda net bir şey söylemek mümkün değildir. Bu konuda kaynaklarda üç farklı tarih ve görüş yer almaktadır. Bir görüşe göre Nasturilerin, 5.

⁵ Hz. İsa'nın iki kişiliğe sahip olduğunu kabul eden görüşe diofizit: İki kişilik denmektedir.

yüzyılda Bizans Devleti ve kilisesinin baskısıyla Hakkâri'ye göç ettiği, başka bir görüşe göre göçün, 1258 yılındaki Moğol istilasıyla olduğu, diğer bir görüşe göre ise bu göçün, 1400 yılında Timur istilası sonucunda meydana geldiği şeklindedir (Demir Görür, 2019, s. 476).

Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki Nasturiler, XX. yüzyıla değin aşiret şeklindeki örgüt yapılarıyla hayatlarını göçebe ve yarı göçebe olarak devam ettirmişlerdir (Dalyan, 2009, s. 14). Onlarda toplumsal yapı bölgede yaşayan Kürtler gibi, aşiretli-aşiretsiz (reaya) olarak ayrılmaktadır. Aşiret olan Nasturiler dağlık yerlerde yaşamlarını idame ettirip hayvancılık yaparken, reayalar ise ödemiş oldukları vergiler ile Kürt aşiretlerin hakimiyetinde kalarak tarımla uğraşmışlardır (Yılmaz, 2015, s. 109). Nasturi aşiretleri Jilo (Cilo), Walto Tiyari, Dez, Tuhup, Tal ve Baz'dır. Bunlardan Jilo Tuhup ve Tiyari aşiretleri çok daha büyük ve güçlü bir yapıya sahiptir (Arvas, 2015, s. 66). Aşiret halindeki Nasturiler silaha sahip olmaları ve yaşadıkları bölgenin dağlık olması nedeniyle Osmanlı Devleti'ne vergi ödememelerinin yanında daha özgür bir yapıda olmaları ile öne çıkmışlardır. Bu aşiretlerin başında "Melik" veya "Malik" adını verdikleri aşiret liderleri bulunmaktadır (Yılmaz, 2013, s. 231). Ruhani liderleri kendini "Doğu'nun Patriği" ve dünyanın lideri olarak tanımlayan Mar Şimun'dur. Bütün Maliklerin bağlı olduğu kişi ise yine Patrik Mar Şimun olmuştur (Dinçel, 2019, s. 22).

Nasturilerin sahip olduğu aşiret kavramının Kürtler'de de karşılık bulduğu açık bir şekilde anlaşılmış, hatta buna yönelik olarak bazı şarkı ve masalların da ortak olduğu ve kullandıkları dil konusunda da benzerlik olduğu görülmüştür. Bu nedenle Nasturiler, Kürtlerle olan bu yakınlıklarından dolayı "Dağlı Hıristiyanlar" olarak da bilinmektedirler. Sadece "Bir saç kılı" kadar farklı olduklarını söyleyerek bu yakınlıklarına dikkat çekmişlerdir. Ancak XIX. yüzyılda misyonerlik faaliyetlerinin uygulanmaya başlaması ile Nasturi ve Kürtlerin bu olumlu ilişkileri bozulmuş, adeta iki toplum birbirine düşman hale gelmiştir. Diğer yanda bölgede vergi toplamakla görevli Cizre Beyi Bedirhan, Hakkâri'ye Nasturilere yönelik seferler yapmıştır. Böylece Nasturi-Kürt ilişkileri iyice bozulmuştur (Yılmaz, 2015, s. 110).

XIX. yüzyılın başlarında merkezi Osmanlı Devleti'nin Cizre ve Bohtan bölgesi üzerindeki kontrolü azdır. Ancak Osmanlı hükümeti, iddialı ve acil askeri reform projeleri için vergi ve insan gücü elde etmek amacıyla eyaletleri üzerinde daha fazla kontrol arayışına girdiğinden işler hızla değişecektir. Ayrıca, Avrupa devletleri Osmanlı reform sürecinin ardından Hristiyan ve Yezidi azınlıkların korunmasını giderek daha fazla talep etmiştir. Özellikle, kendi bölgesindeki Nasturi Hıristiyanlara saldırdığı, baskı uyguladığı ve katlettiği iddia edilen Bedirhan Bey'in faaliyetleri onları öfkelenmiştir (Henning, 2018, s. 96-98).

Böyle bir ortamdan yararlanan İngiltere, Fransa ve Rusya gibi ülkeler Nasturilere destek vermiş, böylece Nasturiler bağımsızlık isteklerine kavuşabileceklerine inanmışlardır.

XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti'nin zayıflığı herkes için apaçık ortadadır. Avrupa devletleri bundan faydalanmak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlar ve harekete geçmişlerdir (Jwaideh, 2006, s. 54). Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmesi İngiltere ve Rusya gibi devletleri heyecanlandırmış ve devleti parçalama isteklerini de artırmıştır. Ayrıca XIX. yüzyılın sonunda doğunun zengin ham madde kaynakları bu devletlerin emperyalist politikalarını da ortaya çıkarmıştır. Petrol ve diğer zenginliklere ulaşmak isteyen ülkeler Osmanlı topraklarını bir sömürge haline getirebilmek için adeta aralarında kıyasıya bir mücadeleye girişmişlerdir. Bu mücadelede de kendilerine yardımcı olarak Osmanlı idaresi altında yaşayan gayrimüslimleri kullanma yoluna gitmişlerdir. Bu noktada ise misyonerler çok büyük önem taşımaktadırlar. Misyonerler aracılığıyla gayrimüslim halk arasında milli bir bilinç oluşturmaya çalışmışlar ve bunda da başarı elde ederek Nasturileri etkilemişlerdir. Nasturiler kendilerine sömürgeci devletler tarafından verilen boş sözlere inanmış (Bayburt, 2010a, s. 3-4) ve Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar 1915 ve 1924 yıllarında ise isyan halini almıştır (Yılmaz, 2015, s. 110).

1915 yılı Osmanlı'ya karşı isyan I. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir. Van Valisi Tahsin Paşa Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Nasturilerin Patriği Mar Şimun'u Van'a çağırmış ve ona armağanlar vermiştir. Bunun yanında onların isteklerinin yerine getirileceğini de bildirerek karşılığında ise onlardan savaşta tarafsız olmalarını istemiştir. Aynı şekilde Alman Konsolosu da savaşta tarafsız kalınması durumunda Nasturilerin emniyeti açısından güvence vermiştir. Fakat Mar Şimun bu teklifi kabul etmemiştir. (Dinçel, 2019, s. 66-67) Osmanlı Devleti Mar Şimun'u ikna etmek için hayli çaba sarf etse de Mar Şimun, Rusya ile anlaşma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'dan 25.000 tüfek istenmiş ve 10 Mayıs 1915 tarihinde ilan edilen seferberlikle isyan resmi olarak başlamıştır (Yılmaz, 2015, s. 117).

İsyancılar Ruslar için tehlike olarak görülen Kürtlere de saldırmıştır. Rusya'dan yeterli silah ve malzeme sağlanamadığından Nasturiler, Osmanlı birlikleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Kaçan isyancılar ise Rusların kontrolündeki Urmiye bölgesine gitmişlerdir. Rusya burada Nasturilere tekrar silah dağıtarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak için her fırsatı değerlendirmiştir. 1917 Bolşevik İhtilali nedeniyle Rus ordusu buldukları yerlerden geri çekilmiş böylece Nasturiler de korumasız kalmışlardır. Yalnız kalan Nasturiler yeni bir arayışa girerek bu kez de İngiltere ile görüşmelere başlamıştır. İngiltere de Rusya gibi Nasturilerden askeri anlamda yarar elde etmek istediklerinden onları ikna etme yoluna gitmiştir. Bağımsızlık

sözlerine inanan Nasturiler 1918’de 4000 kişilik ordu ile Osmanlı Devleti’ne karşı savaşmışlardır. Nasturi-İngiliz ilişkileri iyi gittiği sırada Nasturilerin Patriği Mar Şimun 1918’de Kürtlerin lideri Simko Ağa tarafından öldürülmüştür. Ardından Nasturiler dağılma sürecine girmiştir. Bu durum karşısında Ağa Petros Nasturilerin başına geçerek Nasturilerin dağılmasını önlemiştir. Nasturiler Osmanlı Devleti’ne karşı savaşa devam etseler de yenilgiyle karşılaşmışlardır. İngiltere’den de yeterli desteği göremeyen Nasturiler telaşa kapılmış ve İngiltere kontrolündeki Irak Bakuba kampında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. İngiltere’nin verdiği bağımsızlık sözlerine inanarak hareket eden Nasturiler, yine acı gerçek ile yüzleşmişlerdir. Ancak Nasturilerle İngiltere arasında gelişmeler devam etmiş, İngiltere her fırsatta Nasturilerden yararlanmayı sürdürmüştür (Dinçel, 2022, s. 94-96).

İsyana Giden Süreç

Paris Barış Konferansı’ndaki Durum

I. Dünya Savaşı’nın bitmesinin ardından Nasturilerin sosyo-ekonomik durumu pek iç açıcı olmamıştır. Başkaldırıları nedeniyle buldukları bölgeden uzakta yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu şekilde yaşamlarından hoşnut olmayan Nasturiler, birtakım isteklerde bulunarak Milletler Cemiyeti ve İngiltere üzerinden seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Böylece Nasturi malikleri ve önderleri toplanarak Patrik Mar Şimun’un kardeşi Surma Hanım’ı önder kabul ederek harekete geçmek istemişlerdir. I. Dünya Savaşı sonunda ilan edilen Wilson İlkeleri’nde yer alan 12. Madde “Halkların kendi kaderini belirleme hakkı” Nasturiler arasında ilgi çekmiştir. Bu maddeye göre Osmanlı Devleti kendi bünyesinde barındırdığı halklara güven tahsis etmek zorundadır. Bunun yanında bu halkların kendi kültürlerini devam ettirebilmeleri ve geliştirebilmeleri için özerk bir alan oluşturulmalıdır. Bu amaç doğrultusunda devlete bağlı halklar arasında ulus-devlet yaratma fikri ön plana çıkartılmıştır (Dinçel, 2019, s. 83). Dolayısıyla Nasturiler İngilizlerin idaresinde özerk bir devlet oluşturmak ve kendi yurtları olan Hakkâri’ye dönebilmek için taleplerini dile getirebilecekleri bir ortam bulmaya çalışmışlar ve Paris ve San-Remo Konferanslarında bu fırsatı elde etmişlerdir (Bayburt, 2010a, s. 5).

İtilaf Devletleri’nin verdiği ümit ile kendi bağımsız devletlerini kurmak isteyen Nasturiler, kendi kendini yönetebilecek güce sahip değildir (Sakin & Kapıcı, 2013, s. 215). Bunun farkında olan Nasturiler de bir devlet egemenliği altında yaşamak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak İngilizlerin onlara devlet kurma vaadi vermesi neticesinde bir maceraya atılmışlardır (Dinçel, 2019, s. 87).

Paris Barış Konferansı için Paris'e ulaşan Nasturi delegeleri, Irak'ta İngiliz denetimi altındaki Nasturilerin gönderdiği delegeler değil, daha önce Amerika'ya eğitim almaya giden Nasturiler'dir. Abraham Yohannan, dışişlerinin de onayı ile Nasturi temsilcisi olarak Paris'e gitmiştir. Ancak Paris'te Urmiye'den de temsilciler gelmiştir. Her iki grubun talepleri ilk başta özerk, sonrasında bağımsız bir devlet kurulması şeklindedir (Anzerlioğlu, 1996, s. 120-121).

Bağdat'taki İngiliz yetkililerine başvurarak Paris Barış Konferansı'na katılmak istediklerini ifade eden Patrik Paulus Mar Şimun da dilekçesinde kendi taleplerini açıklamıştır. Mar Şimun'un talepleri arasında Nasturi ve Ermenilerin etnik açıdan farklı olduğunun kabulü, Kürtlerin işgali altındaki yerlerin ve esirlerin geri verilmesi, Nasturi ve Kürt köylerinin hudutlarının tekrar belirlenmesi gerektiği bulunmaktadır. Ayrıca Patrik Mar Şimun'u öldürenlerin cezalandırılmasını ve yeni önderin kendisi olmasını bildirmiştir. Böylece Patrik, Nasturi halkını güvenceye almaya çalışmış ve kendi yaşadıkları bölgeye geri dönmelerini istemiştir. Patrik Mar Şimun, Paris'te kendilerini temsil etmek için kızkardeşi Surma Hanım'ı seçmiş, İngiltere bu Nasturi heyetini sürekli oyalamaya çalışmış, konferansa katılımlarını ise Londra'ya gelmeleri koşuluyla kabul etmiştir. Surma Hanım Londra'da iken Lordlar Kamarası'nın Nasturilerle olan konuşmalarına tanık olmuştur. Burada Nasturilerin içinde buldukları sıkıntılar ile onların yaşadıkları yerlerdeki Türk egemenliğine son verilmesi istenmiştir. Surma Hanım'ın Lord Curzon ile görüşmesi sonucunda ise Nasturilerin kendi yurtlarına güvenli olarak dönmelerinin zor olduğu, ilerleyen zamanlarda belki mümkün olabileceği söylenmiştir. İngiltere, Irak Nasturi temsilcilerinin sorunlarına Londra'da cevap bulmak istemiş, konferans bitimine kadar da temsilcileri Londra'da tutup Paris'e gitmelerine engel olmuştur (Sakin & Kapıcı, 2013, s. 216).

Sonuç olarak farklı temsilcilerin yer aldığı fakat aynı istekte bir Nasturi devletinin kurulması gerektiği yönündeki talepleri ile konferansta bulunan Nasturi heyeti isteklerine kavuşamamış ve İngiltere tarafından sürekli olarak ötelenmiştir (Bayburt, 2010b, s. 57).

San-Remo Konferansı'ndaki Durum

Paris Konferansı'nda isteklerine ulaşamayan Nasturiler, çareyi San-Remo Konferansı'nda aramışlardır. Konferansta Nasturilerin isteklerini onların temsilcileri değil de Lord Curzon açıklamıştır (Sakin & Kapıcı, 2013, s. 216). Curzon, bağımsız bir devlet (Kürdistan) kurulduğunda yerlerinden edilen ve şu anda İngiliz denetimindeki Bakuba Kampı'nda kalan 100.000 kadar Hristiyan nüfusun tekrar eski yerlerine yerleştirilmeleri gerektiğinden bahsetmiştir. Onların kaderlerinin de Ermenilere benzediğini ve sorumluluk

almaktan çekindiklerini belirterek, Türk-İran sınırında yeni bir düzenleme yapılabileceğini de eklemiştir (Akgül, 2001, s. 86). Aslında buradaki amaç, kampta kalan insanların zor şartlar altında yaşıyor olmalarını bahane ederek İngiltere'yi maddi açıdan zorlayan Bakuba Kampı'nın kapatılmak istenmesidir. Ancak İngiltere'nin yoğun çaba sarfettiği planları suya düşmüştür (Bayburt, 2010b, s. 58).

Nasturiler, eski yerlerine döndüklerinde Türk idaresi altında yaşamak istememekte, onun yerine İngiltere kontrolünde kalmayı tercih etmekteydiler. Kendi devletlerini kuracaklarken bile yabancı devletlerin çıkarlarına hizmet ettiklerini bir türlü anlayamamışlar, tıpkı bir piyon gibi oradan oraya sürüklenmişlerdir (Akgül, 2001, s. 86-87).

Konferans kararlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek isteyen İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nı imzalatmışlardır. Uygulamaya geçmemiş olan bu antlaşmada, bir Ermenistan kur ve bir Kürdistan kurulabilmesi ile ilgili maddeler antlaşmada yer almıştır. Asuriler (Süryani-Keldani-Nasturi) için bağımsız bir devlet kurulması gerektiğine dair herhangi bir madde antlaşmada yer almamıştır. İngilizler bahane olarak Asurilerin, bir millet statüsünde olmadıklarını ve geçmişte bir yurt edinmemiş olmalarını öne sürerek devlet kurma haklarının bulunmadıklarını ifade etmiştir (Bulut, 2005, s. 197).

Nasturiler, geleceklerini kendileri belirleme isteği ile hareket ederken, geleceklerinin başka devletler tarafından ve onların çıkarlarına uygun olarak belirleneceğinin farkına varamamışlardır. San-Remo Konferansı'ndan da bekledikleri sonuca ulaşamayan Nasturiler yeni bir harekate başlamışlardır. Bunun üzerine İngilizler, Nasturileri tekrar yönlendirmeye devam etmiştir. İngiltere'ye göre Nasturilerin gerçekleştirecekleri hareketle eski yerlerine geri dönme düşüncelerine ulaşırlarsa büyük bir başarı elde etmiş olacaklar, eğer bu gerçekleşmez ise de Musul'un kuzeyine yerleşerek buradan gelebilecek tehlikeleri önleyebileceklerdir. Hakkârili ve Urmiyeli Nasturilerden oluşan birlikler harekatta yerlerini almış, harekate İngilizlerden oluşan birkaç subay da katılmıştır. Birliklerin başında ise Ağa Petros bulunmuştur. Harekat beklenmeyen bir şekilde Kürt-Nasturi çatışmasına dönmüş ve Nasturiler arasında da ayrılıklar yaşanmıştır. Mevsim şartlarından dolayı da fazla ilerleme kaydedemeyen harekattan başarı elde edilememiştir (Akgül, 2001, s. 87-88).

Harekatın ardından Bakuba Kampı boşaltılmış ve buradaki Nasturiler, harekattan dönebilenler ile yeni kurulmuş olan Mindan Kampı'na yerleştirilmiştir. Daha sonra "tedrici sızma" adı verilen yeni bir hareketle Nasturilerin eski yurtlarına geri dönmeleri amaçlanmıştır.

Plan çerçevesinde bir grup Nasturi Hakkâri'ye, bir grup ABD ile Avrupa ülkelerine, diğer grup ise Bağdat ve Urmiye çevresine yerleşmişlerdir (Yılmaz, 2015, s. 120).

Lozan Konferansı'ndaki Durum

Millî Mücadele'de, İzmir ve civarında Yunan işgalinin sonra erdirilmesi sonrası Eylül 1922'de Türk Ordusu Çanakkale'ye yönelmiştir. Bu durum İngilizlerde kaygı uyandırmış ve yaşanan gelişmeler neticesinde Lloyd George 23 Eylül 1922'de ateşkes önerisinde bulunmuş ve ateşkes görüşmelerinin Mudanya'da yapılmasına karar verilmiştir. 3 Ekim 1922'de başlayan ve gergin geçen geçen görüşmeler neticesinde 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile barış konferansının İsviçre'nin Lozan şehrinde yapılmasına karar verilmiştir. 20 Kasım 1922'de başlamış olan Lozan Konferansı'nda, azınlıklar konusu 12 Aralık 1922'de ilk kez gündeme getirilmiştir. Süryanilerle ilgili durum ise Ermeni yurdu meselesi tartışılırken gündeme gelmiştir. Lord Curzon, Nasturilerin çok acı çektiklerini dile getirerek, onların gelecekleri ile ilgili İngiltere, ABD ve Fransa'nın meşgul olduğunu, şu anda da İngiltere'nin kontrolü altındaki bölgelerde bulunan Nasturilere, İngiltere'nin dostça yaklaşım içerisinde olduğunu, Türk hakimiyetinde kalmış olan Nasturiler için de hayatlarının korunmasının mecbur olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa ise azınlık hakları ile ilgili olarak, öncelikle yabancı devletlerin müdahalesinden uzak olunması gerektiğini belirtmiş ve azınlıkların da ayrı bir toprak elde edebilmek adına devletin parçalanması ile neticelenebilecek iddialarda bulunmalarını kesin ve net bir şekilde reddetmiştir (Bayburt, 2010a, s. 6-7).

11 Aralık 1922'de Ağa Petros, Lord Curzon'a bir memorandum sunmuş ve bu memorandumda Nasturiler için Musul civarında İngilizlerin himayesinde özerk bir bölge verilmesini istemiş, kurulacak olan bölgenin de tampon bir bölge olacağını söylemiştir. Musul'un seçilmesindeki sebepler arasında, bölgenin coğrafi açıdan stratejik bir konumda olması, bir üs işlevine sahip olması ve yeraltı kaynakları açısından zenginliği yer almaktadır. Ağa Petros, İsmet Paşa ile de görüşerek ona da bazı taleplerde bulunmuştur. Bu görüşmede Ağa Petros, Hakkâri'nin bazı bölgelerine Nasturilerin yerleştirilmesi ile I. Dünya Savaşı ve sonrasında göç etmiş olan Hristiyanların tekrar eski yerlerine dönmelerini istemiştir. Buna karşılık olarak Nasturilerin Türklerle barış içerisinde yaşayacaklarını ve Musul'daki Nasturi ordusunun da Türklere hizmet edeceğini bildirmiştir. Bunun sonucunda Ağa Petros'un bazı talepleri kabul edilmiştir. Türklerle anlaşmaya çalışan Nasturilerin bu tutumu İngiltere'yi

rahatsız etmiş ve İngiltere, Ağa Petros ile görüşmelere başlamıştır. Birtakım sözler vererek Nasturileri ikna eden İngiltere yine politikasında başarılı olmuş ve Ağa Petros Türk hükümeti ile ilişkileri sonlandırmıştır (Dinçel, 2019, s. 103-104). İngiltere'nin Nasturileri kontrol altında tutup, devamlı olarak onları gündeme getirmesinin sebebi, Nasturiler sayesinde Musul bölgesini Türkiye'den kopartmaya çalışmaktır (Korkmaz, 2021, s. 101). Antlaşma ile Musul meselesi çözümlenememiş, mesele İstanbul (Haliç) Konferansı'nda (19 Mayıs-5 Haziran 1924) yeniden görüşülmüştür. İngiltere, Musul'un Irak'a bırakılması yönünde bir tutum sergilemiş, bu nedenle konferans görüşmeleri sonuçsuz kalmış, böylelikle konferans dağılmıştır (Demirtaş, 2021, s. 53).

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonucunda ise Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar gayrimüslim azınlık olarak tanınmışlardır. Ancak Süryaniler dini azınlık olarak kabul edilmemişlerdir. Antlaşmada Türkiye sınırları içerisinde bulunan Süryaniler Türk vatandaşı olarak kabul edilmişlerdir. Lozan Barış Antlaşması'yla da isteklerine kavuşamayan Nasturiler, tekrar İngiltere tarafından bu kez de Musul konusundaki çıkarları nedeniyle kullanılmaya devam edilmişlerdir (Dinçel, 2019, s. 105). Böyle bir süreçte ortaya çıkacak olan Nasturi İsyanı da İngiltere'nin işini kolaylaştıracaktır (Bayburt, 2010a, s. 20).

İsyanın Nedenleri

Musul Meselesi

Osmanlı Devleti idaresindeki Musul vilayetinin doğusunda İran, batısında Şam, kuzeyinde Diyarbakır, güneyinde ise Bağdat bulunmaktadır. Musul bölgesi yeraltı kaynakları bakımından zengin olmasının yanında, akarsu ve nehirleriyle, tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle de önem kazanmıştır. Musul vilayeti; Musul, Kerkük, Süleymaniye Sancağı ile bunlara bağlı kaza ve nahiyelerden oluşmaktadır (Kılıç, 2008, s. 320). Musul, 90.000 km²'lik bir alana sahip, etnik olarak Türk ve Kürt toplamda 350.000 kişilik nüfusu olan bir bölgedir. Ayrıca nüfusun %90'ını Müslümanlar oluşturmaktadır. Fakat İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda bölgenin nüfusunun çoğunluğunu, gayrimüslim ve Arapların oluşturduğunu iddia ederek, bölgede Türk ve Kürt nüfusunu olduğundan çok daha az göstermiştir (Korkmaz, 2021, s. 102).

Lozan Konferansı'nda tartışılan Musul meselesinde Türkiye, Türk ve Kürt nüfusun ezici çoğunlukta olduğunu ifade ederek bölgenin Türklere ait olduğunu, bunu etnografik, siyasi, tarihi, coğrafi ve ekonomik, askeri ve stratejik nedenlere dayandırarak ortaya koymuştur. Buna karşılık İngiltere ise, Kürtlerle Türklerin aynı ırktan gelmediklerini iddia etmişse de bu iddia

kesinlikle reddedilmiştir. Ayrıca İngiltere ilk zamanlarda, Nasturilerin Türkiye'deki eski yerleşim yerlerine geri gitmeleri gerektiğini söylerken, bu kez de onların Türk egemenliği altında yaşamak istemediklerini ortaya atarak, Musul meselesinde de Nasturilerden yararlanmaya çalışmıştır (Bayburt, 2010a, s. 14-15).

5 Haziran 1924 Haliç Konferansı'nda da Türkiye'nin Lozan'da belirttiği gibi Musul bölgesinin dini, siyasi, irki ve coğrafi nedenlere dayanarak Türkiye'ye verilmesinin doğru olduğu görüşü İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. İngiltere, Hakkâri'deki nüfus çoğunluğun Nasturilere ait olduğunu iddia ederek bölgenin Irak'a verilmesini istemiştir. İngiltere'nin Musul meselesindeki amacı; ilerleyen süreçte Türkiye'nin iç işlerine müdahalede bulunmak ve devleti parçalamak için Nasturileri elinde tutmaya çalışmak, bölgenin petrol zenginliğinden yararlanmak ve Kürtleri Araplara karşı korumak bahanesi ile Irak'ta kalıcı olmaktır (Korkmaz, 2021, s. 102).

Bu politika Musul petrollerine ulaşabilmek için Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de sürmüştür. İngiltere, bağımsız, tek başına ya da Ermenilerle birlikte bir Kürt Devleti kurma düşüncesinden; Ermeni-Kürt isteklerinin farklılığı, Arapların bu görüşe karşı çıkması ve Kürtlerin başarılı olacaklarına inanmayışları nedeniyle vazgeçmiştir. İngiltere, Kürtlerin, Irak'ta devamlı olarak problem teşkil edecek şekilde yaşamasını, Irak'a ve Orta Doğu'ya müdahalede bulunabilmek için yasal sürecin oluşmasını, böylece Musul'daki petrol konusunda üstünlüğünü belirleyebileceği şekilde bir politikaya yönelmiştir. İngiltere'nin Kürt politikası, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan isyanların fitilini ateşlemiş, Türkiye ve Irak güvenlik ve sınır sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim bütünüyle dış güçlerin yaratmış olduğu Kürt sorunu, bir iç sorun olarak var olmamış, çıkan isyanlar da bir Kürt kimliği ve belli bir amaç çerçevesinde gelişen olaylar olmamıştır. 24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Lozan Antlaşması, Musul meselesine kesin bir çözüm getirememiştir. Türkiye, meselenin çözüme kavuşması için hem ulusal hem de uluslararası sahada aktif bir siyaset takip ettiği 1923-1938 döneminde, dış güçlerin destek verdiği isyanlarla baş etmek zorunda kalmıştır. İngiltere, Musul petrollerini kontrol altına alabilmek için, Musul'u manda yönetimi altındaki Irak'a devretme politikası kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı gerçekleştirilen isyanları teşvik edip, yardımda bulunmuştur (Yazıcı, 2023, s. 2).

Misyonerlik Faaliyetleri

Nasturiler ilk zamanlarda Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında huzurlu bir ortamda yaşamlarını sürdürürlerken, bölgeye, ABD, Rusya, Fransa ve özellikle İngiltere'den gelmiş

olan Hristiyan misyonerler aracılığıyla, ilk olarak Osmanlı Devleti döneminde isyana kalkışmış, Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türkiye Cumhuriyeti döneminde de isyan girişiminde bulunmuşlardır. Yabancı devletler kullandıkları stratejiyi Nasturiler üzerinde de kullanmış ve bunda da başarı sağlamışlardır. Bu strateji çerçevesinde, ilk olarak bölgeye misyonerler gönderilip bölge ve insanlar hakkında bilgi edinilmiştir. Ardından, ilerleyen zamanlarda onlardan yararlanmak için bölgede yaşayan birkaç insanla irtibat haline geçmişlerdir. Son olarak misyonerleri gönderen devletler kendi ajanlarını, gerekli durumlarda ise askerlerini bölgeye göndermişlerdir (Aluçlu, 2022, s. 568-569).

1831'de Amerikalı misyonerler ilk kez Nasturilerle temas kurmuşlardır. Bu tarihten sonra Hristiyan misyonerler, çeşitli bölgelerde kiliseler, okullar ve hastaneler inşa etmişlerdir (Kaymaz, 2007, s.114). Bu misyonerler, özellikle eğitimi bir araç olarak kullanarak, halk üzerinde etki yaratmak istemişlerdir.

İngiliz misyonerlerin Nasturilere bozgunculuk öğretmekte olduğu ve İngilizlerin Nasturilere birtakım yalandan merhamet göstererek onları kendi tarafına çekmeye çalıştıkları belgelere de yansımıştır (CDA/BOA, Y.PRK. UM. 27-64 (H.14.12.1310); CDA/BOA, Y.PRK. UM. 30-10 (H.09.12.1311)). Buradan da anlaşılacağı üzere yabancı devletler kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim topluluğu kullanmaktan hiç de geri durmamıştır. Bunu yaparken ise kullanılan en önemli kaynak misyonerlik faaliyetleri olmuştur. Misyonerler aracılığı ile yabancı devletler, gayrimüslim halk üzerinde milli bir bilinç oluşturmaya çalışmışlardır. Misyonerlerin görevi, halkı dini olarak bilinçlendirmek şeklinde gösterilirken, aslında gayrimüslimler arasında bir isyan fikrinin cereyan etmesi için harekete geçmişlerdir (Bayburt, 2010a, s. 4).

İngiliz ve Amerikan misyonerler, Nasturilere daha fazla ilgi göstermişlerdir. Nasturiler, komşularıyla çatışma halinde olduklarından, misyonerleri aynı zamanda kendilerine gönderilmiş olan bir kurtarıcı olarak nitelemişlerdir. Misyonerler de bu durumun farkında olduklarından onlara yalnızca dini çerçevede yaklaşmakla kalmamışlar, Nasturilerin dini lideri Patrik Mar Şimun'u siyasi açıdan da desteklemeye çalışmışlardır (Dinçel, 2022, s. 93).

Bölgeye misyonerlerin gelip okul ve hastaneler yaptırması, Nasturileri ayrı bir ırk olarak görüp onları da buna inandırmaya çalışmaları, Nasturilerin hoşuna gittiği gibi, aynı zamanda bu, bölgede yaşayan Kürtler için bir tehdit olarak algılanmış, bunun sonucunda da Nasturi-Kürt çatışmaları daha da artmıştır. Zamanla bu problemlere misyonerler ve bazı yabancı devlet adamları da karışmış, bu durum Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlerin kendi

iç işlerine müdahalede bulunabileceği tedirginliği yaratmış ve Osmanlı Devleti bu faaliyetlerin önüne geçmek için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Fakat alınan tüm tedbirlere rağmen Nasturi-Kürt çatışmaları devam etmiştir. Bu durum nihayetinde yabancı devletlerin belirlemiş olduğu plan dahilinde ilerlemiş, böylece bu devletler emellerine daha kolay ulaşma imkânı bulabilmişlerdir (Dalyan, 2009, s. 116-120).

Osmanlı Devleti misyonerlik faaliyetlerini bölgeye ek asker göndermeden çözmeye çalışmak istemiştir. Devlet, Nasturilerin vergi yükünü azaltmış ve vergilerin görevlilerce güç kullanılmadan tahsil edilmesi yönünde tedbirler almıştır. Ayrıca Nasturi Patriği'ne ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı tevcih edilmiş ve maaşı da artırılmıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti Nasturi aşiret liderlerine maaş bağlamış ve bölgede nahiye kurup başına da müdür olarak Patrik Mar Şimun'un yeğeni Davut Efendi'yi atamıştır. Osmanlı Devleti barışçı bir yol izleyerek almış olduğu önlemlere rağmen, Nasturilerin bağımsızlık ümidi ile başlatmış oldukları isyana engel olamamıştır. Nasturiler, bağımsızlık kazansalar dahi, bunu devam ettirme noktasında başarılı olamayacakları muhakkaktır. Bağımsızlık fikrini ortaya atan İngiltere ve onu destekleyen diğer devletler, aslında kendi siyasi çıkarları için hareket etmiş, Nasturileri de bağımsızlık sözleri ile kandırıp onlardan faydalanmaya çalışmışlardır (Yılmaz, 2015, s. 116). Bu amaçla Osmanlı Devleti döneminde ve ardından Cumhuriyet döneminde isyana teşvik edip destek vermişlerdir.

İsyanın Başlaması ve İsyanın Bastırılması

Kurtuluş Savaşı'nın ardından on yıldır sürmüş olan savaşların yarattığı etkileri ortadan kaldırmaya çalışmakla uğraşan yeni Türk devleti, çeşitli inkılaplar gerçekleştirerek, devletin otoritesini yeniden sağlamakla işe başlamıştır. Fakat yabancı devletler karışıklıklar çıkararak oluşturulan yeni düzeni bozmaktan geri durmamışlardır (Köse, 2020, s. 1262). İstanbul (Haliç) Konferansı'nda anlaşma sağlanamadığından dolayı İngiltere, Musul meselesinin çözümü için 6 Ağustos 1924'te Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Ne tesadüftür ki bundan bir gün sonra, 7 Ağustos günü Nasturiler, daha yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı isyana kalkışmışlardır. Cumhuriyet, daha ilk yılını kutlayamadan böyle bir sorunla baş başa bırakılmıştır (Şimşir, 2005, s. 864). İngiltere Musul'daki petrol yataklarının himayesi altındaki Irak'a bırakılabilmesi için Nasturi İsyanı'nın çıkmasına yardım etmiştir.

7 Ağustos 1924'te ortaya çıkmış olan Nasturi İsyanı öncesinde İngiltere, işgal ettiği Irak bölgesinde bulunan erkekleri silahlandırarak onlardan bir ordu oluşturmuştur. Bu ordu Musul'da kendilerine direnenlere karşı Türk, Kürt ve Arap köylerinde huzursuzluk çıkararak köyleri yakıp yıkmışlardır. Daha sonra Nasturilerden oluşan bu ordu, Hakkâri bölgesine

getirilmiş ve onlardan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı isyan etmeleri istenmiş, Bağdat'ta bulunan İngiliz idaresi de Nasturilere çıkartacakları isyanda askeri ve siyasi yönden yardım edeceklerini söylemiştir. İngiltere'nin amacı Nasturilerin çıkartacakları isyanla birlikte, Musul'un kendilerinde kalmasını sağlamak olmuştur. İngiliz ajanları Nasturi cemaatini isyan için harekete geçirmeye çalışırken, aynı zamanda da Türk ordusundaki Azadi örgütüne bağlı subaylarla temasa geçerek, gerçekleşecek olan herhangi bir harekâta firar etmelerini istemişlerdir. Ayrıca Türkiye'de ayrılıkçı fikirleri olan Kürt ileri gelenlerine maddi yardımda bulunarak onları da Ankara'ya karşı isyan ettirmek üzere harekete geçmişlerdir (Aluçlu, 2022, s. 571).

Bölgede düzen bozucu hareketlerini arttırmaya çalışan Nasturilere karşı Türk idarecilerinin bazı tedbirler alması şart olmuştur. İngiltere'nin Nasturileri isyan için teşvik edip silahlandırmasına karşılık Türkiye, İngiliz etki sahasında propagandalar yapılmasına karar vermiştir. Ayrıca Türkiye, Hazil suyunun doğusundaki bölge ile Çölemerik'in güneyine kuvvet göndererek, burada Nasturilerin bulunduğu bölgede Cizre ve Çölemerik sınır taburlarının arasındaki boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Bu tedbir, Nasturilerin direnişinin ardından sınırı terk ettikten sonra dönememeleri için de önem taşımaktadır (Anzerlioğlu, 1996, s. 164-165).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Nasturi faaliyetlerine karşı tedbirler almaya çalıştığı bu süreçte Nasturiler, 7 Ağustos 1924'te Hakkâri Valisi Halil Rifat Bey ve yanında bulunan jandarmaları Çölemerik'in güneyinde Hangediği denilen yerde pusuya düşürmüşlerdir. Bir binbaşı ve üç jandarma eri şehit edilmiş, vali esir alınmıştır. Esir alınan vali üç gün sonra esaretten kurtulmuştur (TBMM ZC, C.9, Birleşim 45, 18.10.1924, s. 9; Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1924, s. 1).

Vali Halil Rifat Bey, alınan tedbirler gereği Nasturilerin bulunduğu mevki ve kuvvetleri yerinde görmek için Çölemerik'ten Çal'a gittiklerini, Nasturilerle karşılaşmamak için alınmış olan tüm tedbirlere rağmen, Nasturi sınırının en doğusunda bir dereden geçerken on dakika süre ile dört bir yandan gelen şiddetli bir ateşe maruz kaldıklarını, yolcuların arasında valinin olduğunu anladıklarında ateşi durduklarını ve 200 kadar Nasturinin etraflarını sararak sağ kalan jandarmaların silah ve cephanelerini aldıklarını, esir olarak ele geçirildikleri gün ise sekiz saatlik mesafede bulunan Nuhup aşiretinin reisi ve bu olayı örgütleyen Gülyano adlı birinin yanına getirildiklerini, ertesi gün Irak'ın İmadiye hükümetine teslim olmak üzere yola çıktıklarını, Aşağı Tayyari'ye ait Kiman köyüne geldiklerinde bu aşiretin reisi ve Aşağı Tayyari Nasturilerinin en güçlüsü olduğu halde, Türk hükümetine karşı dost olduğunu gösteren Hoşabe adındaki bir kişinin durumu önlemeye çalıştığını, muhafızların inat etmelerine rağmen kuvvetle

karşı koyacağını bildirdiğini, ertesi gün oraya gelen Gülyano'ya da aynı şiddetle karşılık verip, onları serbest bıraktığını, gerçekleşen çatışmada, İl Jandarma Kumandanı Binbaşı Hüseyin ile üç jandarma erinin şehit edildiğini, üçünün ağır yaralı olmak üzere toplamda beş jandarma erinin yaralandığını da ifade etmiştir (Hallı, 1972, s. 28-29).

Olaya neden olan saldırganlar, bölgeye gelineceğini bir gün önceden haber almışlar ve bu cinayeti kasten gerçekleştirmişlerdir. Vali Halil Rıfat Bey, saldırganları İngilizlerin kışkırttığına şüphe olmadığını şöyle anlatmıştır:

Nuhup'da Gülyano'nun yanında iken iki İngiliz uçağının üzerimizde uçtuğu ve sabah da epey aşağıdan iki uçağın sınırimız dahilinde dolaştığı ve bizim esir sıfatıyla Umadiye'ye gönderilmek istenmekliğimiz ve Nasturiler arasında üniformalı ve silâhlı İngiliz askerlerinin görülmesi, İngiltere'nin son günlerde bu canileri hükümetimiz aleyhine kışkırtmakta olduğuna şüphe bırakmamaktadır (Hallı, 1972, s. 29).

Haliç Konferansı'nda Hakkâri'yi Nasturiler için isteyen İngiltere, bunda başarı elde edemeyince Nasturilere isyan çıkartarak, Türk Hükümeti'nden şikayetçi oldukları görüntüsü vermeye çalışmış, bu durumda da yönetimlerinin Türkiye'ye bırakılmaması gerektiğini savunmuştur. Türklere ait olan Çölemerik bölgesine gelip teftiş yapmak isteyen Vali Halil Rıfat Bey'in bu tutumu, İngiltere tarafından bölge topraklarına müdahalede bulunuyor izlenimi yaratılarak anlatılmış, bu görüş ise Türkiye'yi operasyon yapma kararına yönlendirmiştir (Bayburt, 2010a, s. 21).

Türkiye'ye karşı İngilizlerin kışkırtması ile isyana kalkışan Nasturilerin isyanının bir an önce bastırılması gerekmiştir. 14 Ağustos 1924'te Bakanlar Kurulu toplanmış, isyanın bastırılması için bazı kararlar almış ve Genelkurmay Başkanlığı'na isyanın bastırılması için talimat verilmiştir. Bu süreçte sorumluluk 7. Kolordu Kumandanlığı'na verilmiş ve vilayet valilerinin talimatsız hiçbir şey yapmaması kararlaştırılmıştır (CDA/BCA, 30-18-1-1/10-32-1 (M. 29.06.1924)).

İsyanı bastırmakla görevlendirilen 7. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Paşa, 23 Ağustos 1924'te Genelkurmay'a ilettiği bir raporda askerlerinin büyük bölümünün daha yeni olması ve bir harekate kimsenin katılmış olmamasından dolayı eğitim almaları gerektiğini vurgulamıştır. Mevcut kuvvetlerle Nasturilere yönelik harekât gerçekleştirilebileceğini, fakat Nasturiler Musul'dan destek aldıkları vakit meselenin çözümünün güçleşeceğini ifade ederek, tedip hareketine geçmeden evvel kolorduca *“İaşe ve muharebe işlerini esaslı bir şekilde düzenlemek; harekât bölgesine gereği kadar cephane yığmak; geniş ölçüde propaganda*

yaparak çok miktarda aşiretin bizimle harekâta katılmasını sağlamak; bölgede mevsimin elverişsiz olduğu ekim ortasına kadar tedip işini bitirebilmek için harekâta eylül başında kesinlikle başlamış olmak” gerektiğini ve bundan başka yapılması lazım gelenleri belirtmiştir (Hallı, 1972, s. 37-38). Bakanlar Kurulu’nun 14 Ağustos 1924 günü yaptığı toplantıda almış olduğu kararlar uygulamaya geçirilmiş ve harekât Eylül 1924’te başlamıştır. Aynı ay çerisinde isyan bastırılmıştır.

1921 yılında sınırdan sızma ile Türk topraklarına dönen 8.000 kadar Nasturi’den 5000’i isyan sonrası İmadiye’ye kaçmıştır. 5000 kişinin isyan sonrası kaçtığı düşünüldüğünde, 3000 kişinin ise esir ve kayıpları oluşturduğu ifade edilebilir (Anzerlioğlu, 1996, s. 183). Yapılan harekât, isyancılar üzerinde kesin bir sonuca ulaşamamış ve isyancıların çoğu sınır dışına kaçmıştır. Böylece tam olarak amaca ulaşamadığı gibi Musul meselesinin nihai çözümünde etkili olabilecek bir başarı da elde edilememiştir (Hallı, 1972, s. 76).

Nasturi İsyanı’nın bastırıldığı günlerde Milletler Cemiyeti de Cenevre’de toplantılar yapmış ve Musul hakkındaki görüşmeler devam etmiştir. 30 Eylül 1924 tarihindeki toplantıda taraflar statükoya bağlı kalma konusunda söz vermişlerdir. İngiltere ise 5 ve 9 Ekim 1924 günlü notalarla Türkiye’nin Hakkâri ve Musul’dan çıkmasını istemiştir. Türkiye ise bu durumda hem fiili hem de hukuki önlemler almış, bunun yanısıra da konuyu TBMM’ye taşımıştır (Demirtaş, 2021, s. 57).

Bu süreçte bile İngilizlerin güneyde hala aşiretlerden ücretli asker toplamaya çalıştıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Fakat aşiretlere yapılmış olan tekliflerin aşiretler tarafından tamamen reddedildiği, şehirlerde başıboş dolaşan kimselerden az bir kuvvet tedarik edebildiği ve İngilizlerin elinde yegane kuvvet olabilecek bu kuvvetle, Nasturilerden başka kuvvet olmadığı güney sınır komiserliği ikinci taburdan bildirilmiştir (CDA/BCA, 30-10-0-0/112-756-15 (M. 27.10.1924)).

Milletler Cemiyeti’ndeki komisyon, Musul ve Bağdat ve Ankara’da inceleme yaparak 16 Temmuz 1925 tarihli raporunu Milletler Cemiyeti’ne iletmiştir. Bu rapor, İngilizlerin işine yaramış olmakla birlikte mesele, Lahey Adalet Divanı’na taşınmış, Türklerin de itirazı üzerine Estonyalı General Laidler bölgede soruşturma yapmakla görevlendirilmiştir. General, raporunda Türklerin bölgede bulunan Hıristiyanlara karşı kötü davranışlarda bulunduğu bahsetmesi üzerine, Milletler Cemiyeti 16 Aralık 1925’te o güne kadar ki sınır olan Brüksel Hattı’nı Türkiye ile Irak arasında sürekli sınır kabul etmiş, böylelikle Musul Türklerden kopmuştur Musul sorununun ortaya çıkardığı durum ve sonuç itibarıyla verilmiş olan karar, yalnız

Musul'un akıbetini değil Türkiye-İngiliz ilişkilerinin nasıl devam edeceği noktasında belirlenecek olan yeni tavrın tespiti konusunda önem taşımaktadır. Musul meselesi 5 Haziran 1926 tarihinde İngiltere ile imzalanmış olan Ankara Antlaşması ile İngiltere lehine çözülmüş ve Musul Irak'a bırakılmıştır. Anlaşma 7 Haziran 1926 tarihinde TBMM'de onaylanarak geçerlilik kazanmıştır (Demirtaş, 2021, s. 57-58).

Sonuç

Osmanlı Devleti egemenliğinde, millet sistemi çerçevesinde, din ve ibadet özgürlüğü gibi haklara sahip olarak, Hakkâri ve çevresinde yaşayan Hristiyan bir topluluk olan Nasturiler, ilk aşamada Osmanlı Devleti içerisinde sorunsuz bir şekilde yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Bölgede, birlikte yaşadıkları komşusu Kürt aşiretleri ile de iyi geçinmişler, zaman zaman problemler yaşasalar da bunları kısa sürede çözüme kavuşturmuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti'ni bölmek gibi bir düşüncede olan, bölgede ve Nasturiler üzerinde birtakım planlar yapan yabancı devletler, özellikle de İngiltere, çıkarları doğrultusunda sürekli olarak Nasturileri kullanmaktan geri durmamış, bunun sonucunda da bölgede huzursuzluklar meydana gelmiştir.

Nasturilere, bağımsız bir devlete sahip olmaları gerektiği fikrini aşlamış olan İngiltere, onlara bu vaat ile yaklaşarak istediklerini yaptırmıştır. Bu, elbette belirli bir strateji etrafında şekillenmiştir. İngiltere, Nasturilerin yaşadığı bölgeye misyonerler göndermiş, bu misyonerlerin görevi yalnızca dini boyutla sınırlı kalmamış aynı zamanda siyasi karışıklıklar da yaratmaya çalışmışlardır. Bu ortamdan yararlanan İngiltere, Musul'un Irak'ta kalmasını istemiştir. Böylelikle Musul'un zengin petrol ve yeraltı kaynaklarını kontrol altına alabilecektir.

İngiltere isteklerine ulaşmak pahasına her koşulu değerlendirmiş ve her zaman Nasturileri kendi devletlerini kurma hayalleri ile oyalamaya devam etmiştir. İngiltere, Nasturileri bağımsız bir devlet kurma hayali ile oyalarken, aslında onları kendi çıkarları için kullanmıştır. Buna yönelik olarak da Nasturiler, Osmanlı Devleti döneminde 1915 Nasturi İsyânı'nı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde ise 1924 Nasturi İsyânı'nı başlatmıştır. Nasturiler, bu yolda devlet kurmak şöyle dursun, İngiltere'nin maşası olmaktan öteye gidememiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (CDA/BOA)

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı (Y.PRK. UM)

27-64 (H.14.12.1310); 30-10 (H.09.12.1311).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CDA/BCA)

Kararlar Daire Başkanlığı

30-18-1-1/10-32-1 (M. 29.06.1924).

Muamelat Genel Müdürlüğü

30-10-0-0/112-756-15 (M. 27.10.1924).

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), C.9, Birleşim 45, 18.10.1924.

Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye, Hakkâri’de Bir Hadise, 13 Ağustos 1924.

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Anzerlioğlu, Y. (1996). *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Akgül, S., (2001). *Musul sorunu ve Nasturi İsyanı*. Ankara: Berikan Yayınları.

Albayrak, K., (1997). *Keldaniler ve Nasturiler*. Ankara: Vadi Yayınları.

Aluçlu, M. B., (2022). Nasturi ve Şeyh Said Ayaklanmalarında yabancı devletlerin doğrudan ve dolaylı etkileri. *Akademik Hassasiyetler*, 9(20), 567-584.

Arvas, T. Z., (2015). Osmanlı belgelerinde Nasturi-Kürt aşiret anlaşmazlıkları (1856-1914). *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 5(5), 65-86.

Bayburt, D., (2010a). Lozan Barış Konferansı ve Musul Meselesi görüşmelerinde Nasturilerin durumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(45), 1-36.

Bayburt, D., (2010b). Millî Mücadele Dönemi’nde Süryaniler. *Gazi Akademik Bakış*, 3(6), 45-72.

Bulut, F., (2005). *Dar üçgende üç isyan*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Dalyan, M. G., (2009). *19. yüzyıl’da Nasturiler (İdari sosyal yapı ve siyasi ilişkileri)* [Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Demir Görür, E., (2019). Hakkâri Sancağı’nda Nasturi olayları (1896-1897). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(2), 475-506.

Demirtaş, B., (2021). *Atatürk dönemi Cumhuriyet hükümetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu politikaları*, Ankara: İksad Yayınları.

- Dinçel, Y., (2019). Büyük güçlerin kısılcacındaki “küçük müttefik”: Birinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında Nasturiler [Yüksek lisans tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Dinçel, Y., (2022). Stratejik istihbarat kapsamında Nasturi isyanlarının değerlendirilmesi. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 2(1), 89-97.
- Hallı, R. (1972). *Türkiye Cumhuriyeti’nde ayaklanmalar (1924-1938)*, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları
- Henning, B., (2018). Narratives of the history of the Ottoman-Kurdish Bedirhani Family in imperial and post-imperial contexts continuities and changes. Bamberg: University of Bamberg Press.
- Jwaideh, W., (2006). Kurdish national movement: Its origins and development. New York: Syracuse University Press.
- Kaymaz, İ. Ş. (2007). Aldatılan bir halkın trajedisi Asuriler (Süryaniler). *Akademik Orta Doğu*, 1(2), 109-135.
- Kılıç, S. (2008). Musul Sorunu ve Lozan. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(71), 319-340.
- Korkmaz, E., (2021). *1914-1924 yılları arasında Hakkari’de Nasturi olayları sosyo-politik bir analiz*, Van: Peywend Yayınları.
- Köse, R. (2020). Cumhuriyet’in ilk on yılında doğu vilayetlerinde emniyet ve asayiş sağlama faaliyetleri. *History Studies*, 12(3), 1259-1292.
- Sakin, S. & KAPCI, H. Z., (2013). İngiltere, Nasturiler ve iç toprak projesi (1919-1922), *Tarih Çalışmaları Uluslararası Tarih Dergisi*, 5(5), 207-224.
- Şimşir, B. N. (2005). Musul Sorunu ve Türkiye-İngiltere-İrak ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(63), 859-916.
- Yazıcı, N. (2023). Atatürk döneminde meydana gelen ayaklanmalar (1924-1938). *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-meydana-gelen-ayaklanmalar-1924-1938/> (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- Yılmaz, A., (2013). XX. yüzyılın başında Nasturiler: Kültürleri, Kürtler ve merkezi otorite ile ilişkileri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 225-242.
- Yılmaz, A., (2015). Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Nasturi ayaklanmaları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 21, 107-129.